

масштабах 1 : 2000, 1 : 5000, 1 : 10000. Для ситуационних планів переважно використовували масштаб 1 : 10000. Орієнтування і прив'язки конкретних об'єктів делали по отношению к сучасним населеним пунктам, рекам, ручьям, урочищам, а також по взаємному розположенню укріплень в полосе оборонительной лінії.

Крупные земляные работы проводили только на самом сложном объекте – многослойном Хотмыжском городище. На площадке Карповского городища был заложен шурф. В остальных случаях сведения стратиграфического характера получили в результате осмотра обнажений в местах искусственных или естественных разрушений памятников.

В настоящее время постепенно проводится анализ и публикация наработанных материалов.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АМВРОСІЇВСЬКОГО ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

І. А. Сніжко

Амвросіївський пізньопалеолітичний комплекс, що складається із стоянки та кістковища, розташований у південно-східній частині України, біля м. Амвросіївка Донецької області. Пам'ятка знаходиться на вододільному плато у верхів'ях балки Казенної, що впадає справа до річки Кринка (притока р. Міус). Стоянка займає мис між двома правими одвершками балки, його східну, найвищу частину. Кістковище розташоване за 200 м на захід від стоянки, на лівому схилі одвершку, біля стрілки мису.

Уперше на наявність на схилі одвершку Казенної балки остеолітичних решток відзначив геолог Б. Ф. Мефферт у 1911 р. Пласт кісток був виявлений на поверхні білого сеноманського мергелю, під бурим лісоподібним суглинком. Він мав потужність 0,25-1,0 м та складався із зубів, хребців та трубчастих кісток, які А. М. Рябінін вважав видом *Bov primigenius* Воґ.

У серпні 1935 р. В. М. Євсєєв відкрив Амвросіївський комплекс як археологічний об'єкт. Одразу ж для дослідження пам'ятки Маріупольський музей краєзнавства надіслав експедицію під його керівництвом. Для дослідження скупчення кісток було організовано розкоп на правому боці новоутвореного яру, що частково зруйнував кістковий пласт. Північно-східна стінка розкопу була вертикально зачищена. У цьому розрізі кістковий пласт чітко окреслювався у формі перевернутої горизонтально букви S. У результаті досліджень було виявлено, що кістковище займає давній видолинок на схилі балки, промитий у складці мергелю, який тягнеться з північного сходу на південний захід. Попередню обробку кісткового матеріалу здійснив Г. Г. Аффендік, який визначив належність тварин до одного виду – бізона (*Bison priscus*). кісток було розколото, траплялися окремі групи в анатомічному порядку. Поміж кісток були знайдені крем'яні вироби та кілька фрагментів кістяних наконечників.

На території стоянки закладено дві траншеї на відстані 213 м на схід та 55 м на південний схід від кістковища. З них походять крем'яні вироби (відбійники, нуклеуси, призматичні платівки, знаряддя, різноманітні уламки), а також дрібні фрагменти кісток та зубів бізона. Найбільша кількість культурних решток знаходилась у верхніх пластах лісоподібного суглинку.

Хоча ці дослідження поставили більше питань, ніж дали відповідей, Амвросіївський комплекс став однією з найцікавіших пізньопалеолітичних пам'яток на території колишнього Радянського Союзу.

У 1940 р. дослідження здійснювала експедиція під керівництвом І.Г. Підоплічка. Розкоп 1940 р. продовжував у північно-східному напрямку розкоп 1935 р. Він був поділений на 15 квадратів 2 x 2 м. Польовий сезон того року тривав у дуже несприятливих погодних умовах, тому частина квадратів лишилась нерозібраною.

Після війни роботи були відновлені в 1949 р. і тривали протягом двох польових сезонів. У 1949 р. експедиція під керівництвом І.Г. Підоплічка та П. Й. Борисковського здійснила великі розкопки кістковища. Було закінчено дослідження розкопу 1940 р. та закладено новий, на північний схід від нього. Всього на площі кістковища та прилеглих ділянок розкрито 201 м², з яких площа 102 м² досліджена до давньої підлоги. Було встановлено, що північно-східна частина скупчення збігалася з початком невеликої давньої вимоїни. Неподалік виявлено уступ, або поріг, у розповсюдженні кісток зі стерильним прошарком суглинку що дозволило дослідникам припустити наявність у цьому місці штучної перепони.

У 1950 р. експедиція під керівництвом П. Й. Борисковського досліджувала стоянку, де закладено два розкопи площею 44 м² та 30 м² і шість шурфів. Було встановлено, що площа стоянки складає приблизно 600 м². Під час розкопок зібрано колекцію крем'яних виробів, прикраси (підвіски з каменю та 4 бусини з члеників викопних морських лілій), 2 фрагменти вістер кістяних наконечників (аналогічних знайденим у кістковищі), уламків кісток.

Починаючи з 1978 р. і понині (з незначними перервами) пам'ятку досліджує експедиція під керівництвом О. О. Кротової. У 1978 р. було закладено шурф площею 7 м² на території стоянки для вивчення стратиграфії та узгодження знахідок з літологічними пластами. З 1986 р. почалися розкопки кістковища бізонів, що тривали до 1994 р. Досліджувалися дві ділянки у східній (Центральний розкоп) та західній (Західний розкоп) його частинах. На відміну від досліджень 1930-40 рр., коли на плані фіксувалася тільки розчищена поверхня культурного пласту, а вся його товща розбиралася із складанням опису знахідок, тепер культурний пласт досліджувався умовними горизонтами завтовшки 10-15 см з фіксацією усіх знахідок.

На Центральному розкопі у 1986-89 рр. було досліджено три умовні горизонти, у 1990-94 рр. на Західному розкопі культурний шар досліджено повністю. Ці дослідження дали змогу точніше оцінити розміри кістковища, простежити етапи його формування, конструктивні деталі та функціональні особливості і вийти на якісно новий рівень інтерпретації цього археологічного об'єкта.

З 1998 р. відновлені розкопки стоянки. У північно-східній її частині, поруч із розкопом 1950 р., закладено розкоп площею 12 м². Запроваджена методика дослідження умовними горизонтами та детальної фіксації знахідок дає можливість сподіватися на більшу інформативність пласту стоянки, ніж це вважалось раніше.

Таким чином, на сьогоднішній день пам'ятка досліджена на значній площі: на кістковищі розкопано 320 м², на стоянці – близько 150 м². У результаті отримана велика колекція фауністичного матеріалу, виробів з кременю та кістки. Історія вивчення пам'ятки охоплює понад 60 років, за цей час методика розкопок була значно вдосконалена, що дає підстави сподіватися на нові цікаві відкриття.

СЕМАНТИКА ПОСУДЫ В УРНОВЫХ КРЕМАЦИЯХ МОГИЛЬНИКА САЛТОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ «СУХАЯ ГОМОЛЬША»

В. С. Аксенов

На Сухогомольшанском могильнике исследовано 314 захоронений по обряду кремации, из них в 138 погребениях (43,6%) пережженные человеческие кости были ссыпаны в керамические сосуды урны. Захоронения представлены следующими видами: очищенные от следов погребального костра пережженные кости находятся под перевернутой вверх дном урной на подстилке (2,5%) и без нее (6,9%); неочищенные кальцинированные кости находятся под перевернутой вверх дном урной на подстилке (2,5%) и без нее (13,9%); очищенные пережженные останки лежат в урне, стоящей устьем вверх, с крышкой (1,9%) и без нее (4,4%); неочищенные пережженные кости лежат в урне установленной устьем вверх с крышкой (2,2%) и без нее (9,1%).

Обряд кремации покойника в силу своей специфики предоставляет исследователю минимум информации. Это касается в первую очередь мировоззренческих взглядов населения? оставивших данные захоронения. В решении этих вопросов большое значение имеют исследования в области семантического значения посуды в обрядах семейного цикла (родильных, свадебных, поминальных).

Устье сосуда у многих народов отождествляется с входом в потусторонний мир. Поэтому закрытие устья сосуда рассматривается как необходимая оградительная мера от негативного воздействия потустороннего мира на живых людей. В связи с этим возникают некоторые вопросы.

1) Почему закрытых урн меньше чем урн без крышек? Можно предположить, что закрывались все урны. Но на них крышки были из нестойких материалов – дерева, ткани, кожи. Крышки в виде целых сосудов или их фрагментов устанавливались только в тех случаях, когда покойник, в силу его личных качеств или обстоятельств его смерти, представлял особую опасность для живых. И чем более опасным был для живых тот или иной умерший, тем большие меры по ограждению его от мира живых предпринимали его родственники.